

El comerç de béns del patrimoni documental

Ramon Planes i Albets

RESUM: Dins del mercat del patrimoni històric i cultural, el comerç de documents d'arxiu ocupa un lloc secundari, sovint relacionat amb el comerç de patrimoni bibliogràfic. Després de fer un breu repàs de la història del comerç de documents històrics des de l'antiguitat, l'autor analitza la tipologia i la procedència dels documents que avui en dia són objecte de comerç; el funcionament d'aquest mercat (com hi arriben els documents, qui hi participa, com es fixen els preus); i quin paper hi poden tenir els arxius i l'administració pública.

La comercialització de béns mobles del patrimoni històric és un aspecte que generalment resulta ben poc agradable als professionals de la seva gestió o als estudiosos. És corrent de veure-hi inevitablement un impediment al seu estudi i difusió, al seu usdefruit social, si el comprador no és una institució pública, i, no pas rarament, boiroses connotacions fraudulentas. Molt sovint és, certament, una porta oberta a la seva disgregació o fragmentació i a la pèrdua del seu context. La sensació d'impotència que els responsables dels centres públics tenen massa sovint davant aquest mercat, a causa de la migradesa dels recursos de què disposen per a concórrer-hi, contribueix encara a enrair-ne la visió. Existeix, però, una gradació d'aquesta visió negativa, segons els diversos àmbits patrimonials i segons els països. Quant al patrimoni historicoartístic, per exemple, el mercat és assumit amb força més normalitat. Al rerefons d'això hi ha, en part, la desigual tradició de valoració cultural i econòmica dels diversos tipus de béns culturals i, a l'ensens, la tradició i intensitat desigual de la seva comercialització. A més, també obeeiria, si ens cenyim al patrimoni documental, a les qualitats intrínseques que tant el particularitzen, a l'íntima vinculació dels fons documentals a les institucions i a les persones que els han generat i a la mateixa naturalesa dels documents. La informació textual determina que el context originari de moltíssims documents solts existents al mercat sigui fàcil d'identificar, no només la seva provinença o, si més no, referència geogràfica, sinó també la seva pertinença institucional concreta. Ben altrament succeeix amb molts

Ramon Planes i Albets.
Article rebut l'octubre de 1999

altres béns culturals mobles del mercat, la provenença de la majoria dels quals és desconeguda. Aquesta més fàcil evidència del context determina que la dispersió efectiva del patrimoni documental acostumi a fer encara més fretura.

Els últims dos decennis l'àmbit del patrimoni documental ha experimentat a Catalunya un tombant evident. Cap altre àmbit del nostre patrimoni històric no ha millorat tan ostensiblement la seva situació perquè cap no arrossegava uns dèficits tan grans. L'augment del nombre d'arxius institucionalitzats o la configuració d'un col·lectiu professional d'arxivers són algunes de les manifestacions d'aquest procés, que porta aparellada una definició més àmplia de les funcions pròpies dels arxius i del que ha de ser l'exercici professional dels arxivers. Entremig dels múltiples vessants que té la gestió d'un arxiu que té cura de fons històrics o bé, més generalment, del que ha de ser la protecció i la sistematització del patrimoni documental d'un país, s'hi ha de posar, necessàriament, el de les relacions o la incidència en el mercat de béns del patrimoni documental. Els documents han ocupat, i encara ocupen, un lloc secundari en el mercat de béns del patrimoni històric, bé que amb diferències segons els països. Això s'explica, en bona part, per la seva molt menor valoració social i econòmica, comparat, per exemple, amb els béns de caràcter artístic. Ara bé, la progressiva normalització dels arxius palesa i, alhora, fomenta una creixent valoració social i cultural dels documents històrics. Per aquest camí, malgrat no haver-hi sempre una correspondència directa entre valoració social, valor cultural i valoració econòmica dels béns del patrimoni històric, aquest comerç es veu i es veurà esperonat encara més, en un context com el nostre en què el mercat es posa pertot.

A semblança d'altres institucions culturals, com museus o biblioteques patrimonials, els arxius històrics han de poder accedir al mercat per tal d'enriquir els seus fons. Alguns arxivers, de tota manera, pensen que un arxiu no ha de comprar documents. És un fet que el mercat té molt en compte les adquisicions fetes per les institucions, de manera que poden arribar a condicionar-lo molt, tant positivament com negativa des del punt de vista de l'interès general. El que s'imposa és que els arxius incideixin en el mercat a partir d'uns principis ben definits. És innecessari d'insistir que la situació legal dels documents adquirentors no ha de plantejar dubtes. A partir d'aquí, les adquisicions dels arxius s'han de regir per un criteri ben establert, propi de cada centre, segons la seves característiques, i per la col·laboració plena entre els arxius públics, evitant d'entrar en competència. Naturalment, també s'han de tenir ben presents quins són els preus de mercat per tal de no contribuir a inflacionar-lo i, alhora, fer un bon ús dels pressupostos públics.

És recomanable que l'arxiver tingui un cert coneixement del mercat de documents històrics, sobretot si dirigeix un centre. No només li resulta ne-

cessari de cara a possibles adquisicions sinó també, per exemple, a l'hora de formalitzar assegurances de documents, de valorar el patrimoni de la institució titular del centre o bé de vetllar especialment per la seguretat i la integritat dels documents de l'arxiu més delits i valorats comercialment. És un tema per al coneixement del qual ben poca bibliografia específica pot apuntar-se. Allò que més compta és el seguiment del mateix mercat. El primer que es copsarà és que dins el mercat de béns del patrimoni històric predominen del tot el patrimoni artístic, les arts populars, el mobiliari, etc., és a dir, béns mobles que, des del punt de vista de la gestió patrimonial, són associats al món dels museus. Existeix, ocupant un esglaó inferior des del punt de vista del seu embalum, un mercat de patrimoni bibliogràfic molt definit i d'una llarga tradició. El patrimoni documental no configura un mercat autònom sinó que el més corrent és el seu acoblament al del patrimoni bibliogràfic, en relació amb el qual té una dimensió força menor. A voltes hom anomena aquest acoblament el "sector del paper".

EL PATRIMONI DOCUMENTAL COMERCIALIZAT

La compravenda de documents no és pas una pràctica novella. Pel que fa a documents personals, a cavall del patrimoni bibliogràfic i l'arxivístic, és coneguda la dèria de bibliòfils com Ciceró, Sul·la o Varró per comprar o obtenir autògrafs dels personatges de Grècia i Roma. A l'Europa moderna la noblesa arrecerada a la burocràcia de la monarquia absoluta formà col·leccions i miscel·lànies de documents a les seves biblioteques per la via d'adquisicions, l'encàrrec de còpies i l'exercici de càrrecs. Una part de l'arxiu del comte-duc d'Olivares, per exemple, fou venut el 1687, la qual cosa explicaria parcialment, segons J.H. Elliott, la dispersió actual dels seus documents per diversos arxius europeus. El 1732 foren venuts els fons i documents del cardenal Mazzarino, que adquirí el rei de França per a la Biblioteca Reial. A la Biblioteca de Sant Petersburg s'hi conserva una molt important col·lecció de documents francesos formada per les adquisicions d'un funcionari de l'ambaixada russa a París abans de 1789. Fins a l'entrada en vigor de la Llei del Notariat de 1862, també es pot fer referència al comerç de protocols notariais pels ingressos que reportaven les còpies als notaris, alguns dels quals arribaren a formar-ne remarcables col·leccions. En el decurs del segle XIX la compravenda de documents històrics es va afermar progressivament, alhora que s'afermava el seu valor cultural. A les acaballes del segle era ben perfilada la figura del col·leccionista d'autògrafs i els grans arxius i biblioteques europees, sobretot més enllà dels Pirineus, feien adquisicions. Els catà-

legs de llibreter de vell barcelonins de l'època ja contenien aleshores algunes entrades de documents històrics. Es coneix poc o molt, per exemple, l'activitat del llibreter Pere Marès, inicialment establert a la Jonquera, per la correspondència que conservà un col·leccionista d'autògrafs rus que era client seu.

Els documents històrics que avui podem trobar al mercat provenen de tota mena de fons. Contràriament al que hom podria suposar o al que seria desitjable, tant al nostre país com arreu d'Europa, a més de documents personals, patrimonials, empresarials o altres d'origen privat, es poden adquirir documents històrics generats per institucions públiques, des dels esglaons més petits d'àmbit local a les instàncies governamentals més altes. Des de 1996 ençà han estat subhastats a Barcelona, per exemple, l'original de l'aliança entre l'emperador Carles V i Gènova (1519), els documents originals de diversos privilegis atorgats pels reis catalans a la ciutat de Cervera, 42 capses de documents del Ministeri de Marina espanyol a l'Havana (1760-1880), un foli extret d'un protocol notarial sevillà amb la signatura autògrafa de Cervantes (1593) o alguns volums de la Procuració Reial de Mallorca (segles XV-XVI). Per a explicar-ho i desfer el miratge a voltes present de creure que tots els documents públics han romàs sempre en poder de les institucions públiques s'ha de tenir present la trajectòria històrica que ha tingut el patrimoni cultural moble en general. Són innumbrables els béns que, per mil camins diversos, han passat d'unes institucions a unes altres, de l'àmbit públic al privat o bé a l'inrevés, d'una ciutat o d'un país a un altre. Aquest procés s'ha donat d'una manera especial al llarg dels segles XIX i XX, és a dir, a l'ensem de la desfeta de l'ordre medieval, de la urbanització creixent de la població, de la configuració dels nous grups de poder, dels estats i les burocràcies contemporànies i de la definició del mateix concepte de patrimoni cultural. El patrimoni documental no s'ha subret pas d'aquesta dinàmica històrica. Enmig d'aquest context general s'ha de destacar dues pràctiques que han afectat i afecten d'una manera directa el patrimoni documental públic. En primer lloc, les "destruccions" i vendes de documents ordenades per les institucions públiques. L'any 1898 V. Vignau es dolia, a Madrid, que tots els documents anteriors a 1700 del fons de la Sala de Alcaldes de Casa y Corte haguessin estat venuts, essent que hi havia processos contra Lope de Vega o Cervantes. Però no cal pas anar a buscar els exemples fora del país. Els primers anys de la II República la premsa barcelonina es féu ressò de la destrucció d'una gran part de l'arxiu de Capitanía, amb la consegüent "desaparició" de la documentació militar d'acabada la guerra de Successió que havia consultat Santpere i Miquel. J. Miret i Sans i J. Massó i Torrents, al conegut *Informe* (1908) que l'Institut d'Estudis Catalans adreçà a la Diputació de Barcelona

sobre alguns dels principals arxius de Catalunya, recordaven la dissort dels fons medievals i moderns heretats per l'efímera Junta Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç de Barcelona, entre els quals hi havia el del Consolat de Mar, documentació que fou "posada a la venda com paperam inútil". Els fons judicials són els que més han patit aquesta pràctica i al capdavant s'hi ha de posar els de l'Audiència de Barcelona. És documentat que el 1855 s'hi van "eliminar" 25.000 processos. Durant molt de temps es van repetir operacions semblants, de manera que encara els autors de la *Guía de los archivos de Barcelona* (1952) es dolien que el Ministeri de Justícia acabés d'aprovar la destrucció de documents d'aquest arxiu sense cap mena de control. Aquestes "destruccions" o vendes ordenades per la mateixa Administració pública molt sovint no han comportat la destrucció física dels documents sinó la seva dispersió. Drapaires i llibreters hi han restat amatents. El llibreter madrileny Barbazán, que va escriure que els millors negocis va fer-los amb els "manuscrits", dona testimoni de la pràctica de vetllar els documents destinats a esdevenir pasta de paper a fi de triar allò que pogués tenir algun valor comercial. Algunes vegades han estat estudiosos els que han evitat la destrucció física dels fons, tot incorporant-se així documents a biblioteques particulars que tard o d'hora solen anar a parar al mercat.

Les destruccions i vendes ordenades per les mateixes administracions públiques, tot i haver-se donat fins fa més poc del que hom pot pensar, avui es troben del tot en un segon rengle d'aquesta fuga del patrimoni documental públic. En canvi, continua essent un problema el de la documentació pública privatitzada o en poder de particulars arran de l'exercici de càrrecs. És una pràctica que ve de molt lluny i que afecta un considerable embalum de documents històrics, com ho posen de manifest molts fons patrimonials i personals. Al nostre país és corrent, per exemple, que als fons documentals de les cases de pagès de més volada s'hi trobi munió de documents del govern municipal corresponent arran d'haver-ne format part gent de la casa. Quant als esglaons més alts de les institucions, és també corrent de trobar als fons patrimonials nobiliaris tota mena de documents de caràcter diplomàtic, militar o d'altres branques de l'administració reial. Raríssims són els fons personals de polítics contemporanis on no hi ha cap document que hauria de trobar-se al fons de la institució de la qual formaren part. Òbviament, en els casos en què tots aquests fons han anat o van a parar al mercat, bo i dispersant-se, s'incrementa el nombre de documents públics que hi són presents. Encara s'hi hauria d'afegir algunes altres vies per les quals també s'arriba a aquesta situació (apropiacions volgudes o accidentals d'antics estudiosos als quals es permetia o bé que es permetien d'endur-se els documents a casa per a la seva consulta, robatoris, etc.), però la seva importància quantitativa és força menor.

La presència al mercat d'una quantitat tan considerable de documents d'institucions públiques acostuma a constituir tot un dilema per a l'arxiver. Si és novell o desconeix els processos apuntats sovint té tendència a veure delictuós un fet que deriva, generalment, de velles pràctiques assumides de fet o bé de dret. La legislació no ajuda precisament a l'arxiver. És generalitzat arreu, com fa la vigent llei catalana d'arxius (1985), de prescriure's que les institucions públiques serveixen la titularitat dels seus documents, onse vulga que siguin, i, encara, l'obligatorietat de "la seva reintegració a l'arxiu que correspongui". Ara bé, el camí seguidor entre la formulació d'un principi tan genèric i la seva aplicació pràctica és molt llarg, legalment fosc i raríssimament agafat. Només n'hi ha alguns exemples per a documentació molt contemporània o bé fins i tot medieval, però que sigui provada la seva recent subtracció o indeguda apropiació. Seria convenient que la legislació no s'aconformés amb els grans principis, generalment inaplicats o inaplicables, perquè a la pràctica no se sap ben bé quin valor tenen. L'arxiver, ben lògicament, té tendència a fer-ne una lectura estricta, però, a més de veure's contradita per la realitat quotidiana, és inversemblant que mai es pugui fer efectiva per a tots els casos concrets. Les adquisicions que fan els governs i les institucions d'arreu dels països també acostumen a qüestionar aquesta lectura estricta, perquè ben sovint corresponen a documents històrics que inequívocament haurien d'haver-se conservat sempre als arxius públics.

La vigència de la privatització de documents públics per les persones que han exercit càrrecs públics, que els arxivers francesos han qualificat com "un dels problemes més grans de l'arxivística francesa" (*Manuel d'archivistique*, 1970), exigeix una legislació que talli de debò aquesta fuita. Per això és del tot plausible que el tema hagi estat formalment plantejat al Parlament de Catalunya en el decurs de la legislatura ara tot just acabada. Però convé de tenir ben clar que els fets palesen que legislar sobre aquest problema és ben fàcil i, en canvi, arreu resulta molt difícil que la legislació s'arribi a aplicar. Sense moure'ns de França, ja el cardenal Richelieu inspirà una ordre reial destinada a evitar que els documents públics restessin en poder dels càrrecs i els seus descendents, però ell mateix la incomplí perquè llegà els "seus" a una neboda. Si es vol un exemple més proper en el temps, tenim el dels documents de W. Churchill, de discutida privacitat, que l'any 1995 foren comprats pel govern britànic per un preu gens ni mica simbòlic, no pas incautats, a un nebot seu diputat.

L'engròs o molt bona part, però, del patrimoni documental existent al comerç al nostre país són documents d'estricta provenença privada, especialment, de fons patrimonials i personals. Sempre hi han estat molt presents els fons o documents de cases de pagès. El despoblament i la crisi de la ruralia ca-

talana ha comportat, malauradament, la dispersió d'un nombre molt gran de fons d'aquesta tipologia que havien estat conservats amb zel, moltes vegades, durant set o vuit centúries. És ben significatiu el cas d'un cabaler de la Garrotxa que l'any 1984 llegí una comunicació a la "Jornada d'Estudis sobre les terres de Bianya" sobre els documents del mas d'on provenia, de propietat del seu germà gran, documents que manifesta haver comprat a un antiquari d'Olot. És un procés que encara es dona, bé que ha minvat en relació a trenta o quaranta anys enrere. Força més esporàdics són els documents provinents de fons patrimonials nobiliaris catalans, encara que tampoc no són rars perquè alguns fons importants, com és ara el dels comtes de Santa Coloma, foren venuts i dispersats ja fa bastants anys. Són ben presents al mercat els documents provinents de fons personals, sobretot les lletres arran del col·leccionisme d'autògrafs. Més estrany és, en canvi, de trobar-hi fons comercials i d'empresa dels segles XIX i XX a causa del fet que tenen una escassa sortida, no pas, com és sabut, perquè siguin escassos. La documentació eclesiàstica no és pas una raresa. A més dels documents històrics d'aquesta provenença que es troben al mercat arran d'haver seguit camins semblants als d'altres tipus de béns del patrimoni històric de l'Església, n'hi ha una part important que fou dispersada, sobretot, durant el segle XIX. Els fons de les institucions eclesiàstiques desamortitzades no es troben pas complets als arxius estatals. N'hi ha una part important, una altra fou destruïda i, d'altra banda, molts documents foren aleshores arraconats en domicilis particulars o venuts.

Des d'un punt de vista cronològic, són escassos a Catalunya els documents anteriors a l'any 1200 que es posen a la venda, i, des d'un punt de vista territorial, la majoria del patrimoni documental avui comercialitzat és català, bé que sempre n'hi ha hagut una part menor que prové de la resta de l'Estat, formada, sobretot, per documents amb característiques singulars o especials. Des de fa molts anys, per exemple, hi han estat relativament abundants les executòries de noblesa. Al seu torn, és més infreqüent de trobar documents catalans a la venda a la resta de l'Estat, llevat del cas de Madrid. Són rars a Catalunya els documents que provenen de fora de l'Estat. Ben altrament, periòdicament apareixen documents catalans al mercat internacional. Més que no pas d'exportacions recents, per a les quals és necessària una autorització, es tracta de documents que sortiren del país fa anys. El patrimoni documental català que durant els segles XIX i XX ha estat exportat és remarcable. Per a comprovar-ho només cal repassar el contingut de les adquisicions fetes per algunes biblioteques i arxius europeus i americans. Els darrers anys, per exemple, han estat documentats alguns tractes fets per un comerciant alemany que els anys vint va vendre conjunts importants de pergamins catalans a la British Library i a la Biblioteca Reial de Copenhaguen. Arreu, tradicio-

nalment, el control administratiu i material de les exportacions de béns culturals ha afectat d'una manera molt preferent els béns artístics, tot restant el patrimoni documental molt en un segon rengle. Si haguéssim de guiar-nos pels documents de la Comissió Valoradora d'Objectes Artístics per Exportar que tenia la seva seu a Barcelona, per exemple, que també havia de controlar el patrimoni documental, durant els anys 1922-1937 no n'hauria sortit del país, la qual cosa és ben inversemblant. A part de documents exportats, la dimensió internacional de la història de Catalunya fa que tot sovint es pugui trobar als mercats foranis documents d'altres països que són d'interès per a la nostra història. En un dels darrers catàlegs (*War and Revolution, Rebellion and Treason*) de la casa novaiorquesa H. P. Kraus, per exemple, s'ofereixen dos informes francesos sobre el setge de Barcelona de 1814.

El dany més generalitzat i evident de la comercialització del patrimoni documental ha estat i és la disgregació dels fons, perquè és molt infreqüent que es mantinguin sencers. Els criteris comercials determinen que la majoria de les vegades es porti a terme una selecció dels documents més vendibles solts. Els autògrafs de personatges han figurat sempre entre els més venuts, la qual cosa porta a dispersar la correspondència, per exemple, dispersió que també és afavorida pel col·leccionisme filatèlic. També solen acabar solts la majoria de documents gràfics (tota mena de plànols, targetes postals escrites, etc.), els pergamins, llibres amb enquadernacions o bé d'uns continguts (copiadors de cartes, executòries, memòries, etc.) singulars i tota mena d'impresos menors que formen part o acompanyen els fons (al·legacions jurídiques i altres fullets, cartells, programes, etc.).

El comerç també ha generat la falsificació de documents històrics, però és una pràctica del tot excepcional que mai no ha assolit, ni de bon tros, la freqüència amb què es dona per a altres béns mobles del patrimoni històric. El llibreter Barbazán fa referència a alguns casos concrets. Sempre s'ha tractat de falsificacions de documents excepcionals, de molt preu, fetes amb molt poca traça.

ELS COMERCIANTS DE PATRIMONI DOCUMENTAL

Com s'ha apuntat, és generalitzat que el comerç de patrimoni documental vagi plegat amb el d'altres béns mobles del patrimoni històric, molt preferentment amb el bibliogràfic. Llibreters de vell i comerços de llibreria antiquària en general figuren al capdavant. També s'hi ha d'afegir antiquaris i altres comerciants d'antiguitats, o fins i tot drapaires, que estiguin poc o gens especialitzats en determinats béns, que toquin una mica de tot, els

quals és més freqüent de trobar-los, dins el Principat, a les comarques. També cal tenir presents els comerciants especialitzats en filatèlia i en dibuixos i gravats.

Sota la denominació de llibreters de vell s'hi ha d'encabir una molt variada gamma de comerciants i d'establiments, que aniria des del que no té botiga oberta estable i només fa parada als mercats periòdics o eventuais, a empreses que seleccionen molt les seves ofertes i també s'obren al mercat internacional. Tant a Catalunya com a la resta de l'Estat hi predominen els comerços petits i mitjans, adreçats als mercats locals i al mercat estatal. No es dona, d'altra banda, el grau d'especialització temàtica existent a països com França, Anglaterra, Itàlia o els Estats Units, on hi ha llibreters de vell exclusivament dedicats al dret, a la història, a la ciència, etc. A Londres hom n'hi pot trobar fins i tot algun d'exclusivament especialitzat en tema espanyol i peninsular. Tota aquesta gamma de comerciants compten amb una part menor de patrimoni documental entremig de les seves ofertes bibliogràfiques, molt variable segons els casos, havent-n'hi alguns al nostre país que al llarg dels darrers anys s'hi tendeixen a dedicar més regularment. La immensa majoria dels llibreters de vell de Catalunya s'han concentrat sempre a Barcelona, però actualment també n'hi ha algun a Girona, Granollers, Lleida, Tarragona, Tremp, Vic o Vilanova i la Geltrú, i, a l'altre costat de la frontera, a Perpinyà i també a Andorra. Existeixen directoris estatals de llibreters de vell que són publicats i a hores d'ara també es pot trobar moltíssima informació a Internet, per la qual cosa és fàcil llur localització.

La llibreria antiquària barcelonina té una forta tradició i ha tingut personalitats tan remarcables com la del llibreter i bibliògraf Antoni Palau i Dulcet, que a les acaballes del segle XIX empenyé l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques a reclamar que l'arxiu del monestir de Poblet retornés al país. Ja al primer quart del segle XX els llibreters de vell barcelonins primers es solien queixar que aquest comerç fos exercit per tota mena de gent, moltes vegades amb una cultura escassa. Solien retreure les ordinacions de la confraria de llibreters de l'any 1553, que prohibien vendre llibres a "regatons i mossos de metges i advocats per les cantonades de la ciutat" i que fixaven que per a ésser llibreter calia passar un examen consistent a saber llegir diversos missals. Aquesta diversitat en la formació es continua donant, de manera que hi ha des de comerciants amb un ben pobre bagatge cultural fins a titulats universitaris o bé comerciants que contracten els serveis d'especialistes en determinades matèries. Òbviament, d'això se'n deriven tractaments molt dissemblants del patrimoni bibliogràfic o documental posat a la venda.

El sistema de venda tradicional i més corrent és a la botiga, on els llibres i documents que puguin oferir-se al públic tenen marcat el seu preu, encara

que algunes vegades és codificat o només comunicat de paraula. És excepcional que cada document posat a la venda porti incorporada una descripció del seu contingut. Algunes llibreries de l'estranger només ofereixen allò que prèviament es demana i tenen i només permeten accedir a fitxers, no pas lliurement a les seves existències. És cosa sabuda que al món del comerç de béns mobles del patrimoni històric el preu final acostuma a ésser la resultant d'una negociació entre les dues parts. Però tampoc no es tracta d'una norma sempre seguida. A la llibreria antiquària no se sol aplicar, per exemple, quant als preus que figuren als catàlegs. El sistema de venda per catàleg és paral·lel al de la venda directa a la botiga, tot i que hi ha alguns llibreters que només venen per catàleg. Els catàlegs són tramesos gratuïtament pel llibreter als clients que ho sol·liciten. En alguns casos (catàlegs d'un cost d'elaboració i d'estampació més alt) es tracta d'una subscripció amb pagament. Compra qui primer fa la comanda.

Els catàlegs presenten una diversitat formal i de contingut molt gran. La majoria de llibreters del país fan catàlegs miscel·lanis. A les empreses de llibreria antiquària de més volada internacional, a l'estranger, el més corrent és de publicar catàlegs temàtics, entre els quals és possible de trobar-ne d'exclusivament dedicats a documents. El tractament o la descripció que se'n fa varia força segons els catàlegs, ara bé, de l'examen del seu engròs sí que és possible d'extreure'n alguns trets comuns. El primer que es fa evident és una gran diferència qualitativa entre la descripció dels béns bibliogràfics i els documentals. Per als llibres és generalitzat de concretar-ne l'autor, el títol, nombre de volums, lloc d'edició, editorial, any i nombre de pàgines, pel cap baix. És acostumat encara d'afegir-hi notícies sobre l'enquadernació, estat de conservació, la seva raresa i altres dades. Ben altrament, la descripció dels documents és molt més deficient i variable. És generalitzat de qualificar-los de "manuscrits", seguint un vell costum del món de la biblioteconomia que no fa diferència entre els manuscrits bibliogràfics i els documents d'arxiu. Només en alguns pocs catàlegs molt ben fets, generalment anglosaxons, s'arriba a distingir entre el que anomenen manuscrits "textuals", d'una banda, i "documentals" o bé "documents", d'una altra. El contingut de la immensa majoria dels catàlegs és organitzat per ordre alfabètic d'autors i és entremig d'aquesta ordenació que es troben les entrades documentals, seguint criteris de tota mena. Poden trobar-se allí on pertoca de figurar alfabèticament "manuscrit", però altres vegades també s'aplica l'ordre alfabètic a la localitat a la qual fa referència el document, al personatge que el signa, al seu títol original o bé atribuït, etc. La data no hi manca gairebé mai, si més no aproximada, però ben sovint és aconsellable de donar-li un valor indicatiu. Pel que fa a la descripció del contingut, llevat que no existeixi una intitulació original,

pot arribar a ésser d'una vaguetat extremada, especialment si es tracta de documents medievals o moderns que resultin de lectura difícil sense coneixements de paleografia. És corrent de donar notícia del suport material (pergamí, paper) i de les encuadernacions. Les anotacions suplementàries sobre el valor històric són inexistents o sovint dubtoses. Aquesta notòria insuficiència de les descripcions dels documents en la majoria dels catàlegs, que contrasta amb les de les entrades bibliogràfiques, resulta ben comprensible tenint en compte els coneixements específics que requereix el patrimoni documental i el perfil predominantment bibliogràfic que ha tingut i té aquest comerç. Per al patrimoni bibliogràfic hi ha una llarga tradició metodològica de descripció, existeixen repertoris bibliogràfics i, sobretot, es tracta de béns gairebé sempre seriatos. Els documents són únics, d'una diversitat tipològica molt gran i mesurar-ne el seu valor històric sol demanar una recerca que requereix formació arxivística i històrica. Trobar aquest bagatge dins la llibreria antiquària és rar i això explica que el tractament i la valoració dels documents hi siguin, en la majoria dels casos, tan desiguals i arbitraris. Naturalment, hi ha excepcions i solen correspondre als comerços de més entitat que poden tenir contractat personal tècnic format, arxivers o historiadors, fixos o eventuals, que elaboren les corresponents entrades dels catàlegs o bé informes. Es tracta d'una pràctica avui infreqüent al nostre país, però que els darrers anys s'hi obre camí.

L'examen dels catàlegs palesa gairebé sempre el problema que ja ha estat apuntat de la fragmentació i dispersió dels fons. No és gens infreqüent que en un mateix catàleg s'ofereixi, separadament, cartes adreçades a una mateixa persona, pergamins d'una mateixa masia, etc. També es fa evident amb una sèrie de catàlegs d'un mateix establiment al llarg d'un cert temps. És molt infreqüent que s'hi ofereixin fons complets.

Les subhastes també porten incorporada l'elaboració i la tramesa d'un catàleg, sobre les característiques dels quals no hi ha diferència en relació al que ha estat apuntat, llevat de la indicació del preu, que en aquest cas és el de sortida. Es tracta d'un sistema de venda que la llibreria antiquària catalana havia utilitzat molt esporàdicament, però des de mitjan anys noranta ha anat assolint un paper important. Actualment hi ha a Barcelona dues empreses que organitzen sengles subhastes mensuals de llibreria antiquària. Hi predominen els béns bibliogràfics i també s'hi barreja obra artística gràfica, però els documents històrics hi ocupen un lloc qualitatiu destacat. Durant uns deu o quinze dies abans de la celebració de la subhasta poden ésser examinats els béns oferts, la qual cosa és del tot recomanable de fer en el cas dels documents. Probablement el fet que els venedors particulars coneguin quin és el marge de benefici de l'empresa ha afavorit que sortissin a la venda documents

i parts de fons d'una molt remarcable importància. Com ha estat exposat recentment per A. Ducrot per al cas francès, el problema més gran que plantegen per a l'actuació de l'Administració pública és el temps tan limitat que hi ha entre la recepció del catàleg i la celebració de la subhasta. En deu o quinze dies cal seguir tota una munió de tràmits i no sempre és possible d'acomplir-los. Per un altre costat, la publicació posterior dels béns que han estat venuts i de llur preu final esdevé una eina molt útil per al coneixement del mercat.

També és possible de trobar documents entremig de les ofertes de les cases de subhastes dedicades a comercialitzar tota mena d'objectes antics provinents del parament de cases (mobiliari, pintura, atuells diversos, etc.). Aquestes subhastes també disposen del seu catàleg i no s'ha de menystenir el seu seguiment. Igualment s'hi ha d'afegir les empreses de filatèlia, a les quals interessa tota mena de correspondència pels segells i timbres prefilatèlics que conté. En aquest àmbit també són corrents les subhastes, amb l'elaboració dels catàlegs corresponents. És palès que aquest comerç porta a la segregació i a la dispersió de les sèries de correspondència de tota mena de fons documentals, o bé, si se'n vol fer una altra lectura, ha afavorit la conservació dispersa d'aquesta part de molts fons, la resta dels quals han estat destruïts. Associat al món de la filatèlia, però amb un embalum molt menor, s'ha de fer esment del que hom ha anomenat la timbrologia, és a dir, l'estudi i el col·leccionisme del paper timbrat. El comerç de documents històrics associat al col·leccionisme de timbres va experimentar una certa fuga a Barcelona a les acaballes dels anys seixanta del segle XX. No era pas una cosa nova, com posa de manifest l'estudi del col·leccionista H. Capdevila i Aloy sobre el paper timbrat de Catalunya dels anys de la guerra del Francès (1908). Avui es tracta d'un mercat ben reduït.

A banda del comerç més professionalitzat del patrimoni documental, vinculat a la llibreria antiquària, tant a Catalunya com arreu d'Europa ocasionalment és possible de trobar documents i fons històrics al món del comerç de les antiguitats. Només en serien una excepció els antiquaris més especialitzats i també aquells que es troben a les ciutats on hi ha establiments de llibreria antiquària. Això vol dir, pel que fa a Catalunya, que es dona més arreu de les comarques. En aquesta línia, no és infreqüent de veure'n a tota la gran seguida de fires i firetes d'antiquaris i brocanters que tant han proliferat els darrers anys arreu del país. Tampoc no cal oblidar els drapaires i, igual com succeeix al Portobello londinenc, al mercat de les Pucés de París o bé al Rastro madrileny, els Encants de Barcelona.

ADQUISICIÓ I COL·LECCIONISME DE PATRIMONI DOCUMENTAL

Tot i que seria ben interessant, no és pas possible de fer-nos una idea molt detallada de qui compra avui patrimoni documental. És aquest un aspecte que resulta més observable amb alguna perspectiva temporal, particularment quant a les adquisicions fetes des de l'àmbit privat. No es tracta pas d'una particularitat del patrimoni documental, perquè es pot dir el mateix de la resta de béns mobles del patrimoni històric.

No és senzill de donar un perfil precís del col·leccionista privat perquè el terme s'aplica d'una manera molt àmplia i acaba incloent casos ben diversos amb motivacions, finalitats i resultats diferents. En el seu sentit més estricte es pot dir que correspondria a qui volgudament aplega determinats objectes a partir d'un criteri predeterminat i amb una finalitat que molt sovint s'exhaureix en la mateixa formació de la col·lecció. Als nostres arxius avui és corrent que rebin la denominació de col·lecció petits o grans aplecs de documents de proveniències diverses atzarosament formats i que, pròpiament, no ho són. Conservant notícia de la proveniència immediata dels diferents elements d'aquests aplecs, podrien i haurien de ser desfets sense problema, tot incorporant aquests elements a les col·leccions generals del centre o bé, si s'escau, als fons que els correspongui. Una col·lecció estricta, en canvi, es caracteritza per un determinat afaïçonament, per l'empremta del seu col·leccionista, tant pel que fa a la coherència dels seus elements com a la seva organització. Aquest afaïçonament pot significar un valor afegit important i d'interès general, que faci recomanable de no portar a terme la disgregació. Són col·leccions d'una altra mena les que es formen per sedimentació d'una activitat la finalitat de la qual no és pas la mateixa col·lecció. D'altres col·leccions poden tenir com a principal motivació la inversió econòmica, sovint acompanyada per la necessitat de farbalans culturals per a presumir. El col·leccionisme de documents plantejat substancialment com una inversió econòmica és excepcional i encara més al nostre país. En altres àmbits patrimonials, com el món de l'art o bé el patrimoni bibliogràfic, la motivació econòmica sempre hi ha estat molt més present. La bibliografia internacional sobre el tema, de tota manera, insisteix que els documents històrics són una inversió segura i en alça.

Com s'ha apuntat, el col·leccionisme privat de documents va prendre embranzida a Europa en el decurs del segle XIX amb la figura del col·leccionista d'autògrafs, sobretot a França, Anglaterra, Alemanya i els Estats Units. A França sempre es destaca el cas primicer de l'advocat Villenave (1762-1846) i l'afecció que hi tingueren personatges com A. Dumas, P. Louys, Ch. Nodier o l'historiador Guizot. La publicació de *Les autographes et le goût des au-*

tographes en France et à l'étranger de M. de Lescure (París, 1865) marca un moment àlgid d'aquest col·leccionisme. Els arxivers i els arxius no restaren aliens a aquesta dèria pels autògrafs, de manera que els Archives Nationales de França, en el marc del seu museu, creat el 1868, l'any 1872 publicaven més d'un miler de facsímils "dels autògrafs més importants des de l'època merovíngia fins a la Revolució", o bé, al nostre país, els arxivers de l'Arxiu de la Corona d'Aragó formaven la col·lecció d'autògrafs del centre a base d'extreure documents dels seus fons. A aquest mateix context respon la publicació, per J. Muñoz Rivero, de la *Colección de firmas de personajes célebres en la historia de España: firmas de los reyes de España (desde el siglo IX hasta nuestros días)* (Madrid, 1887).

Bé que el col·leccionisme d'autògrafs a Catalunya, i a Espanya, no ha assolit mai el ressò d'altres països, ja al segle XIX tingué alguns adeptes. Sabem, per exemple, que el 1847 la col·lecció barcelonina de Joan Cortada, formada per béns diversos, incloïa també alguns autògrafs del Príncep de Viana, Cervantes, Quevedo i F. Pérez Bayer, entre altres. I a l'Exposició Universal de Barcelona de 1888 s'hi va poder veure un volum de la col·lecció d'autògrafs d'A. Pedrals i Font, que en contenia de Lope de Vega, J. de Mariana, els Argensola, etc. Molt més que no pas el contingut dels documents, a aquesta mena de col·leccionistes els interessa l'autògraf en si mateix i de reunir-ne tot un mostrari on hi hagi reis, polítics, escriptors, artistes, etc. L'any 1988 el llibreter francès K. Rendell escrivia que els autògrafs més vendibles al mercat internacional eren els dels grans compositors i els dels principals artistes francesos (també poden afegir-s'hi els no francesos). El fet que un col·leccionista anglès fou qui oferí un preu més alt (onze milions de pessetes) de l'al·ludit foli signat per Cervantes subhastat a Barcelona el 1998 apunta, entre altres coses, que el col·leccionisme d'autògrafs continua tenint més força a altres països europeus.

A Catalunya és infreqüent la figura del col·leccionista exclusivament dedicat als documents, llevat dels que s'interessen pels autògrafs, que no sembla que siguin molts. És molt més corrent el col·leccionisme temàtic alhora bibliogràfic i documental. El col·leccionisme montserratí o verdaguerià, que havien tingut molts adeptes al llarg del segle XX, avui tenen un interès decreixent. A la conferència que Josep Porter donà l'any 1948 a l'Associació de Bibliòfils feia esment que a Barcelona hi "ha una admirable biblioteca particular en la qual el seu possessor reuneix un manuscrit o un imprès en llengua catalana de cada any transcorregut des del naixement de l'idioma fins als nostres dies". El col·leccionisme de tema napoleònic, molt viu a l'estranger, ha estat present en una mesura menor a Catalunya. El que més s'hi ha estès els darrers cinquanta anys ha estat el col·leccionisme local, referit a una loca-

litat o més generalment a una comarca. El primer que va prendre volada fou el de tema barceloní. Una de les col·leccions locals més importants que s'han arribat a formar és la de l'industrial Miquel Mateu al castell de Peralada, especialment referida a l'Empordà i comarques del seu entorn, que conté, a més, molts altres documents diversos com és ara vuit-centes executòries de noblesa majoritàriament castelleses. Sobre la seva formació J. Clavaguera ha escrit (1988) "que va des de compres fetes per persones de confiança del Sr. Mateu, anant per cases de pagès de la comarca adquirint pergamins i manuscrits de tota mena, fins a adquisicions de fons documentals de cases importants fetes a la Llibreria Porter de Barcelona". També hi conflüïren documents des d'ajuntaments de la comarca (col·lecció napoleònica: Peralada, per exemple). Encara que no tan àmplies, són moltes les col·leccions locals privades formades arreu del país, com la Calzado a la Vall d'Aran, Sistach a Berga, Mercadé a Valls, etc. Els darrers vint anys aquest col·leccionisme local s'ha accentuat i ha viscut una mena d'esclat pel que fa a la fotografia.

L'interès per formar col·leccions temàtiques d'imatges ja s'havia desvetllat al tombant del segle XIX. Fou afavorit per l'evidència de les transformacions produïdes durant la centúria en la fesomia urbana, particularment en el cas barceloní, amb la consegüent desaparició de monuments importants o de vells carrers i amb una paral·lela creixent valoració del patrimoni històric. Aquest col·leccionisme comportava l'acoblament de béns artístics i bibliogràfics (pintures, dibuixos, gravats, litografies), inicialment gairebé de manera exclusiva. No hi mancaven, però, documents ben bé d'arxiu (planimetria de geòmetres i arquitectes). La divulgació de la fotografia, a més de portar a la formació de fons en el seu sentit estricte, va fomentar la multiplicació d'aquest col·leccionisme i l'accentuació del seu vessant patrimonial documental. És imprescindible de fer esment de l'*Exposició de documents gràfics de coses desaparegudes a Barcelona durant el segle XIX* organitzada pel Centre Excursionista de Catalunya l'any 1901.

Per la importància que en alguns casos tenen o han tingut no es poden oblidar algunes col·leccions documentals formades per llibreters de vell, com és ara Pere Marès, Josep Porter o Joan Gili. Pel que fa a Josep Porter, a més d'haver-hi moltes notícies esparses que palesen l'abundor i la importància del patrimoni documental que féu cap al seu establiment, es conserva a la Biblioteca de Catalunya la seva pròpia col·lecció, que intitulà, molt en la línia d'una determinada època, "España en el mundo".

Encara que al món dels arxius, d'entrada, el col·leccionista no acostuma a ésser un personatge simpàtic, una valoració més matisada ha de portar a veure'n els seus aspectes positius. En el context en què vivim, de fet, és del tot necessari que existeixi al país, també en l'àmbit del patrimoni documental,

un col·leccionisme privat intel·ligent, generós (quant a deixar fer consultes, a fer préstecs per a exposicions, a deixar fer còpies i, ai las!, a evitar de competir amb les institucions públiques en les adquisicions) i, és clar, deslligat de tota mena d'adquisició fosca. Altrament, el patrimoni documental català mercadejat resulta molt més a l'abast del col·leccionisme estranger, públic o privat, perquè les adquisicions de les institucions públiques catalanes han estat i són minses. D'altra banda, si més no una part d'aquestes col·leccions privades acaba formant part del patrimoni públic. Es tracta d'un procés molt evident i important pel que fa a altres tipus d'institucions patrimonials del país, com és ara el MNAC o la Biblioteca de Catalunya, que s'han beneficiat molt de l'existència d'un col·leccionisme artístic i bibliogràfic a Catalunya. És ben probable que si hi hagués existit un col·leccionisme documental més intens la diàspora comercial del patrimoni documental català hauria estat menor.

En fer referència al col·leccionisme documental, és interessant de fer avinent la Manuscript Society. Es tracta d'una associació nordamericana de caràcter internacional que té els seus antecedents en la National Society of Autograph Collectors, creada l'any 1948. En són socis col·leccionistes, llibreters de vell, investigadors, arxivers, bibliotecaris, museòlegs o institucions, i, en general, tothom qui estigui interessat en el col·leccionisme, la conservació, l'estudi i la difusió dels autògrafs i dels "manuscrits". Entre les seves múltiples activitats s'ha de destacar la Manuscript Society Information Exchange Database, que és resultat d'una actuació conjunta amb el departament de manuscrits i arxius de la Universitat Estatal d'Arizona, mitjançant la qual es dona notícia de l'existència de col·leccions privades de documents que, altrament, serien desconegudes pels investigadors.

Històricament, tant o més que col·leccionistes estrictes, al nostre país han adquirit documents històrics molts historiadors. Només cal recordar casos tan remarcables com els de J. Miret i Sans, F. de Sagarra o E. Toda. La finalitat d'aquestes adquisicions ha estat evitar destruccions i dispersions i/o el seu estudi. Revisant la bibliografia històrica pot fer-se una llista molt llarga d'investigadors que, molt més puntualment, han fet algunes adquisicions. És generalitzat que aquests documents acabin essent donats per aquests investigadors a biblioteques o arxius. Aquestes adquisicions portades a terme per investigadors, tanmateix, sembla que han tendit a disminuir els últims decennis. Alguns casos semblen denotar, en canvi, que l'adquisició i el col·leccionisme es força present entre els genealogistes.

Entre les institucions privades, però amb una evident vocació de servei a la cultura del país, que foren pioneres a adquirir patrimoni documental s'hi ha de posar l'abadia de Montserrat. Ja l'any 1917 Anselm M. Albareda va

empènyer l'adquisició d'uns deu mil documents en pergami i paper referents a la història monàstica catalana. El catàleg de manuscrits de la biblioteca del monestir d'A. Olivar (1977), que conté també documents d'arxiu com és ara una munió de protocols notariais de Benasc o capbreus empordanesos, permet entreveure la llarga seqüència temporal de les compres montserratines.

La inexistència d'institucions nacionals a Catalunya durant la major part dels últims dos segles i, paral·lelament, les dificultats i el retard de l'organització d'un sistema d'arxius propi expliquen molt que les adquisicions de patrimoni documental portades a terme per l'administració pública catalana hagin estat i siguin escasses. Endegar una política estructurada d'adquisicions és més propi d'una fase d'organització arxivística avançada. És infreqüent que es doni als països que encara no tenen ben agençat el patrimoni documental de titularitat pública, perquè les prioritats són unes altres. L'acció de l'Estat espanyol en aquest àmbit, pensant en els arxius catalans, ha estat i és nul·la o insignificant. Enmig d'aquesta trajectòria, emperò, no es pot deixar de fer esment de les importants adquisicions de la Biblioteca de Catalunya a partir de 1911 i de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (1917). Sobretot durant l'etapa inicial d'ambdós centres, fins als anys trenta, els seus directors van saber i van poder combinar una reeixida dinàmica de donacions amb una altra de molt bones adquisicions. Dels anys quaranta a la fi dels setanta les notícies conegudes només permeten parlar d'adquisicions puntuals i esporàdiques, la majoria de les quals repartides entre algunes de les poques institucions d'arxiu existents, ultra la Biblioteca de Catalunya. Durant els darrers vint anys, amb una arrencaada intensa de superació dels dèficits crònics arrossegats pel patrimoni documental català i un creixement gran del nombre d'institucions d'arxius, no es pot dir que la situació hagi canviat gaire. Com s'ha fet notar, els programes d'adquisicions s'escauen més amb una fase consolidada d'un sistema d'arxius, a la qual, de fet, encara no s'ha arribat. De tota manera, es pot constatar alguns processos qualitativament importants i nous, com és ara un degoteig d'adquisicions fetes per arxius locals i comarcals de molts indrets de Catalunya, associat a llur nombre creixent i al progressiu redreç del patrimoni documental local i comarcal. D'altra banda, s'ha de comptar amb les adquisicions fetes per la Generalitat, no pas abundants ni suficients, però en alguns casos especialment valuoses, les quals, mercès al nou mapa arxivístic en construcció, poden ésser distribuïdes escaientment pel territori i no pas centralitzades per sistema. D'altra banda, la Biblioteca de Catalunya ceneix avui la seva política d'adquisicions al patrimoni bibliogràfic, tancant així una línia d'actuació supletòria i del tot plausible que havia tingut des de la seva fundació.

La conveniència que els arxius tinguin una línia programada d'adquisicions és un lloc comú entre tots els tractadistes, des de Casanova als més re-

cents, perquè voler reduir els fons d'un centre als ingressos ordinaris, a les donacions i als dipòsits molt estrany és que no comporti buits importants, sobretot quant a fons privats, i, d'altra banda, implicaria renunciar a poder incorporar al patrimoni públic documents i fons de molt d'interès. És un àmbit de la captació de fons que avui tenen present tots els principals arxius europeus. A la darrera (1984) guia de l'Arxiu del Ministeri d'Afers Estrangers de França, per exemple, hom hi pot trobar una molt àmplia exposició sobre el tema. A un altre nivell, l'existència d'una demanda provinent dels arxius, en partir d'un coneixement professional del patrimoni documental, pot contribuir a "educar" l'oferta; per exemple, quant a la disgregació de fons. Tradicionalment ha estat als grans arxius i biblioteques de França, Gran Bretanya i els Estats Units on s'han endegat programes d'adquisicions més intensos, ja des del segle XIX, i moltes vegades amb una perspectiva que ha anat molt més enllà del patrimoni documental propi. Com va manifestar Ch. Kecskeméti a la dissetena conferència internacional de la Taula Rodona dels Arxius (Càller, 1977), les polítiques agressives d'adquisicions lesionen el patrimoni cultural dels països afectats, que sempre són els que tenen el seu patrimoni documental en una situació més precària, i han de ser objecte de denúncia per les organitzacions internacionals. Els programes d'adquisicions, a més del mercat de cada país, també han de tenir present l'internacional –cosa pràcticament inèdita avui a Catalunya–, però amb el criteri de recuperar fons o documents propis que foren exportats o bé d'ingressar documents d'altres països que tinguin un interès directe palès per a la història nostrada i que, alhora, no resultin substancials per al patrimoni del país on siguin venuts.

LA VALORACIÓ ECONÒMICA DEL PATRIMONI DOCUMENTAL

Els preus de mercat, o dels mercats, del patrimoni documental, com a qual-sevol mercat, són condicionats en principi per l'oferta i la demanda. També pot tenir-hi la seva incidència la legislació. Un document que l'Administració declari inexportable, per exemple, és més que probable que perdi valor econòmic perquè no podrà concórrer a mercats exteriors on assoliria un preu més alt. Observar els preus de mercat des dels arxius molt sovint causa sorpresa perquè no existeix pas sempre correspondència directa entre el valor històric d'un document o d'un fons i el seu valor econòmic. El fet apuntat que el comerciant moltes vegades no tingui una idea clara de què és allò que ven i de quin és el seu valor històric contribueix a l'establiment de preus que també poden estranyar. Si no se'n coneix el contingut, és comú de fer valer més que mai, ultra l'experiència que hom pugui tenir de la demanda existent,

les característiques materials i formals dels documents i criteris ben establerts per al patrimoni bibliogràfic. D'altra banda, els capricis d'una demanda guiada moltes vegades per uns criteris allunyats del valor històric dels documents, secundaris o bé merament formals, també conformen inevitablement els preus. Igualment pot tenir-hi una incidència molt gran l'olfacte comercial del moment o el context en què es fa l'oferta. És conegut, per exemple, que poc abans de la celebració del cinquè centenari de l'inici de la conquesta d'Amèrica sortiren a la venda a Catalunya unes cartes de Colom que, sens dubte aleshores van assolir un preu més alt. Tampoc no és pas casual que l'any del centenari de l'afer Dreyfus es posés a la venda a França una important col·lecció sobre el tema. A més del moment, també pot influir-hi el lloc de l'oferta. Generalment un document assolirà un preu més alt si el posa a la venda un llibreter antiquari del mateix àmbit territorial al qual faci referència. És del tot recomanable que les institucions d'arxius mantinguin discreció sobre els seus programes d'adquisicions perquè, altrament, és probable que una demanda concreta insistent provoqui un augment dels preus. L'establiment del valor econòmic d'un bé del patrimoni documental acostuma encara a plantejar el problema que els referents precisos d'altres preus de mercat no existeixin. És una dificultat suplementària que no es dona, ni de bon tros tant, per als béns bibliogràfics impresos perquè, llevat d'estampacions molt rares, no resulta problemàtic de conèixer el preu d'altres exemplars venuts amb anterioritat o bé oferts paral·lelament. Els referents quant al patrimoni documental s'han d'obtenir pel que fa a tipus de fons, tipologies documentals, cronologia, contingut del document, etc. També s'ha de recordar, perquè a voltes es veuen estimacions fetes a arxius que no ho tenen en compte, que hi vigeixen plenament criteris estrictament comercials. Per exemple, no és el mateix adquirir un pergami solt que comprar-ne un miler de semblants. Si un de sol costa deu mil pessetes, no vol dir que el miler de pergamins hagi de costar deu milions, sinó menys. Per aquest camí a vegades, als arxius, s'han fet valoracions astronòmiques. Intervenien moltes variables, per tant, en la formació dels preus de mercat. És necessari observar-lo i estar-ne al corrent per a valorar si un preu és ajustat o acceptable.

Sense pretendre exhaustivitat, que resultaria difícil, entre els principals factors que el mercat té en compte per a valorar econòmicament el patrimoni documental hi ha els que segueixen.

1. *Contingut temàtic del document.* El preu serà menor si es tracta d'un assumpte molt corrent, com és ara la compravenda d'un immoble, un testament, una carta familiar, etc. Documents diplomàtics o bé referits a una determinada contesa bèl·lica, a lluites polítiques, a un hospital, un consell

municipal, a la cort reial, és a dir, amb continguts d'un abast i interès més general, en graus diversos; documents que facin referència a determinats àmbits, com és ara la ciència, la cultura, la medicina o les arts, o bé relatius a determinades minories, a la contestació social, persecució ideològica, etc. (bruixeria, bandolerisme, maçons, ...), tenen un valor econòmic més gran. Documents sobre temes dels quals pugui existir un col·leccionisme més arrelat i, per tant, una major demanda, o bé relatius a moments o fets històrics especialment importants o més divulgats de la història del país veuen augmentat llur preu. La valoració econòmica dels documents segons llur temàtica és subjecta a variacions, si més no parcialment, en funció de modes, de la celebració d'aniversaris, etc. Aquestes consideracions també valen per a la valoració de fons, col·leccions o bé grups de documents.

2. *Persones que hi intervenen o el signen.* Aquest és un aspecte que molt sovint té relació directa amb el precedent, encara que moltes vegades pot tractar-se d'un document de contingut banal que, per la signatura que conté, sigui especialment valorat. Com ja s'ha apuntat, el col·leccionisme d'autògrafs determina que els documents autògrafs o bé només signats per tota mena de personatges siguin més valorats, en funció de la importància o de la significació atorgada al personatge. Els autògrafs no tenen una valoració lineal, sinó que també hi influirà, al seu torn, el contingut del document i l'abundor o la raresa al mercat d'autògrafs d'aquella persona. Fons o col·leccions, per tant, que continguin documents d'aquesta mena assoleixen un preu més alt.

3. *Lloc o territori al qual faci referència.* Té dos vessants, el primer dels quals és l'abast territorial, és a dir, a un document referit a una petita vila, en principi se li dóna menys valor econòmic que a un altre de referit a tota una baronia o bé al conjunt del país. Per un altre costat, hi ha documents o fons que són més o menys valorats en funció de la localitat, la comarca o el país al qual fan referència. Per exemple, actualment tenen un preu especialment alt els referits a Andorra. La motivació d'aquestes variacions no és altra que l'existència d'una demanda major o menor.

4. *Cronologia.* Generalment una data més reculada fa augmentar el preu dels documents, sobretot quan posa preu un venedor que només té en compte aquest element del contingut del document. També es pot fer valer especialment la data quan els documents corresponen a períodes molt significatius (guerra de 1936-39, per exemple).

5. *Documents gràfics.* Tant els documents gràfics en general com els documents textuais que continguin elements gràfics acostumen a assolir una valoració econòmica alta. Llibres que puguin contenir caplletres o altres dibuixos (és el cas, per exemple, de moltes de les executòries de noblesa) o expedients que continguin plànols o mapes (molts en són extrets i es disper-

sen solts) veuen multiplicada sempre la seva valoració econòmica. Encara més, quant als plànols, si es tracta d'alçats o bé de dibuixos tridimensionals. Una part dels documents gràfics, de fet, acostumen a entrar al món del mercat artístic, sobretot si es tracta de dibuixos deguts a arquitectes de renom o bé a èpoques o estils especialment valorats. Lògicament, en aquest apartat també cal tenir present la fotografia. Alguns fons fotogràfics importants venuts els darrers anys a Catalunya han assolit preus que són molt alts en relació amb els que assoleixen fons només formats per documents textuais. Pel que fa a la fotografia també el grau de reconeixement que tingui l'autor incideix directament en el preu.

6. *Segells i timbres*. La presència de segells als documents en pergami en multiplica la seva valoració econòmica, que varia segons el tipus de segell de què es tracti, les seves característiques formals, estat de conservació i grau de raresa. Més infreqüent és que hom vulgui valorar molt els segells dels documents en paper. Els segells del món de la filatèlia, segons la valoració corresponent, també incideixen en la valoració del document. Quelcom de semblant s'ha de dir quant als timbres, bé que la seva abundor i un col·leccionisme molt menor determinen que ben infreqüentment és l'element determinant de la valoració econòmica.

7. *Original, trasllat notarial, còpia certificada o privada, reproducció fotogràfica, clixé, positiu d'època o posterior*. Llevat de casos particulars, el document original sempre té una valoració més alta que no pas trasllats o còpies; i els trasllats o còpies autèntics per un notari o una institució, més que no pas còpies privades. Si no existeixen o no es coneixen originals, emperò, és obvi que augmenta el valor de les còpies. Hi ha còpies privades d'època de determinats documents que assoleixen un valor molt alt. Es pot atribuir algun valor econòmic significatiu a les reproduccions fotogràfiques de documents si és clar que no existeixen els originals o bé se'n desconeix la localització. Quant al món de la fotografia, en general té més valor econòmic el clixé que no pas el positiu i un positiu d'autor o d'època que no pas un de posterior. La freqüent pèrdua dels clixés confereix un valor especial als positius d'autor i època.

8. *Raresa o abundor*. Dins la llibreria antiquària el grau de raresa d'una estampació, sia pel seu curt tiratge o pocs exemplars conservats, sia per la seva escassetat al mercat, és un element determinant a l'hora d'establir-ne el preu. Òbviament, com més rar, més car és l'exemplar. Per extensió, no és pas infreqüent de veure's als catàlegs qualificar de rars els documents. Els documents són únics, de manera que a tots se'ls podria qualificar de rars. La raresa o l'infreqüent és que no siguin únics, de manera que ben poc els escau el concepte de raresa utilitzat per al patrimoni bibliogràfic. És una altra lectura

de la raresa la que pot fer valorar més un document: autògrafs de personatges dels quals se'n coneix molt pocs o bé molt pocs se'n pot trobar a la venda, documents referits o generats per institucions de les quals se n'ha conservat ben poca cosa, o bé a llocs o comarques amb un patrimoni documental molt exigü, etc.

9. *Suport material.* El tipus i la qualitat del suport material del document incideix directament en la seva valoració econòmica. Tradicionalment això ha provocat la desaparició o bé la infravaloració dels documents en paper, que evidentment poden tenir tant o més valor històric, i la conservació exclusiva dels pergamins, als quals és corrent de donar més valor econòmic.

10. *Enquadernacions.* Tractant-se d'un llibre o volum, és evident que la seva valoració econòmica ha de tenir en compte, primer, si conserva les cobertes originals i, segon, si es tracta d'una enquadernació senzilla o indistinta o bé preciosa i d'interès historicoartístic. Els llibres d'alguns fons documentals s'han conservat i comercialitzat no pas perquè es tingués en compte el valor històric del seu contingut sinó per la importància de les seves enquadernacions, com és ara el llibre major d'un banquer barceloní del segle XVII que es troba al Museu de la Pell de Vic.

11. *Dimensions i embalum.* L'embalum major o menor que pugui tenir un fons o una col·lecció, o bé el nombre de folis d'un document, és corrent de tenir-lo ben en compte en la seva valoració econòmica. Quan s'atorga un valor primicer o exclusiu a les dimensions i es negligeix el contingut del document, es poden donar situacions xocants. El cas més corrent ha estat, i és encara moltes vegades, el dels pergamins. El valor de penjoll decoratiu que des de fa anys se'ls dona, independentment del seu contingut, acostuma a determinar que sigui més car com més gran és, la qual cosa porta a valorar menys els més petits. És prou sabut que els pergamins més antics tenen un text molt més reduït i acostumen a ésser més petits. Per aquest camí és possible de veure com alguns comerciants posen molt més car un censal qualsevol del segle XVI o XVII que no pas un document dels segles XI o XII amb molt més d'interès.

12. *Estat de conservació i completa.* Una conservació bona o impecable determina que un document o un fons tinguin més valor econòmic. Si hi manquen folis, parts de foli o bé del pergami, especialment si el text n'és afectat, o bé parts del fons, el seu preu disminueix. A un document restaurat no se li atribueix el mateix valor que se li donaria si fos complet.

13. *Preu de compra.* Tot i que en principi la valoració econòmica respon als valors corrents existents al mercat, el comerciant té ben en compte el preu que n'ha pagat. Si l'ha comprat per un preu molt baix, pot donar-se el cas que l'ofereixi a un preu molt enraonat o baix.

14. *Preus de mercat.* Els preus vigents al mercat condicionen del tot el valor econòmic d'un document. Sempre és preferible que siguin preus finals de venda, més que no pas preus demanats. Per això té interès el coneixement dels preus finals assolits a les subhastes. Ara bé, a l'hora de voler-se guiar per aquests referents de mercat cal tenir ben present la seva provenença i, a l'ensens, és desitjable que la mostra sigui àmplia. És cert que són consideracions que també valen per a altres mercats de béns del patrimoni històric, com és ara el bibliogràfic, però les característiques especials que presenta el comerç i la valoració econòmica dels documents ho fa encara molt més necessari.

Tots aquests factors que intervenen en la fixació del preu dels documents són tinguts en compte molt diversament per part dels diferents comerciants i les diferents empreses que es dediquen a aquest comerç, sobretot en funció del grau de coneixement del patrimoni documental del qual parteixin. Les empreses internacionals de més volada, alguna de les quals s'ha esmentat, filen molt més prim a l'hora de descriure i de valorar les seves ofertes. Si el document s'ho val, hi poden figurar referències a bibliografia històrica, indicacions més contrastades sobre el caràcter inèdit dels documents, si s'escau, etc. En darrer terme, l'establiment d'una valoració econòmica correcta demana de saber combinar el coneixement del mercat amb formació d'arxiver i d'historiador. L'arxiver pot i ha de tenir en compte altres factors importants que són de molt més difícil accés als comerciants, relacionats sobretot amb el que podem anomenar el context documental de cada bé present al mercat (la seva importància en funció del patrimoni documental existent als arxius, conservació o pèrdua dels protocols notariais pel que fa a les escriptures soltes, etc.), sobre els quals entenc que no cal ni s'escau d'insistir.

BIBLIOGRAFIA

- Alegre Ávila, Juan Manuel. *Evolución y régimen jurídico del patrimonio histórico*. 2 v. Madrid: Ministerio de Cultura, 1994 (Análisis y Documentos; 5). 678, 806 p.
- Allende, Angel. *Timbres españoles: catálogo 1969*. Barcelona: Documentos Antiguos S.A., 1968; 221 p.
- Amades, Joan. *Folklore de Catalunya: costums i creences*. Barcelona: Editorial Selecta, 1969 (Biblioteca perenne; 24). [p. 792-819: "Els llibreters de vell"].
- Barbazán Beneit, Julián. *Recuerdos de un librero anticuario madrileño (1897-1969)*. Madrid: Sucesores de J. Sánchez Ocaña y Cia, 1970. X, 279 p.

- Bauer y Landauer, Ignacio. *Catálogo de cartas y documentos de mi archivo*. Madrid: Compañía Ibero-Americana de Publicaciones S.A., 1931. 116 p.
- Botrel, Jean-François. *La diffusion du livre en Espagne (1868-1914)*. Madrid: Casa de Velázquez, 1988. (BCV; 5). 292 p.
- Broadley, A.M. *Chats on autographs*. London: T. Fisher Unwin, 1910. 384 p.
- Brugalla Turmo, Emilio. *En torno a la encuadernación y las artes del libro: diez temas académicos*. Madrid: Clan, 1996. (Técnicas artísticas; 7). 481 p.
- Clavaguera i Canet, Josep. "L'Arxiu del Palau de Peralada". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*. Vol. 21 (1988), p. 291-295.
- Cox, Richard J. "The Archivist and Collecting: a review essay". *The American Archivist*. Vol. 56. Núm. 4 (1996), p. 496-512.
- "Dades històriques (del nostre mercat)". *El nostre butlletí: portantveu de l'Agrupació de venedors de llibres d'ocasió del Paral·lel*. Època II. Núm.1 (maig 1937), p. 6-7.
- Directorio ibérico de librerías de antiguo y ocasión*. 5ª ed. Madrid: Editorial Amuravi, 1996. 297 p.
- Ducrot, Ariane. "Archives personnelles et familiales: statut légal et problèmes juridiques". *La Gazette des Archives*. Nouvelle série núm. 157 (2e trimestre 1992), p. 134-171.
- Eroles, Emili. "El llibre: una altra eina de combat: les fires de llibres a Barcelona". *Catalans: el magazine popular*. Núm. 12 (10 juny 1938), p. 2, 16-17.
- Laborde, Marquis de. *Les archives de la France: leurs vicissitudes pendant la Révolution, leur régénération sous l'Empire*. Paris: Librairie Vve Renouard, 1867. 448 p.
- Legislació sobre patrimoni cultural*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1995 (Legislació temàtica; 7). XVI, 495 p.
- Mateos Pérez, Prudencio. "Cuando compra el Estado". *Arte*. Año I. Núm. 7 (septiembre 1999), p. 120-123.
- Matterlin, O. *Autographes et manuscrits: ventes publiques 1982-1985*. Paris: Éditions Mayer, 1986. 832 p.
- Millá, Ángel. *Libreros y bibliófilos barceloneses del siglo XIX: apuntes para su pequeña historia*. Barcelona: Gremio de Libreros de Barcelona, 1956. 69 p.
- Nicolas, Alain. *Les autographes*. Paris: Maisonneuve & Larose, 1988. 370 p.

Páez de Castro, Juan. "Carta del doctor Juan Páez de Castro al secretario Matheo Vázquez, sobre el precio de libros manuscritos". 10 abril 1558 [edició de T. del Campillo, amb altres textos, sense portada ni peu d'impremta, Madrid, c. 1880], p. 3-7.

Palau i Dulcet, Antoni. *Memòries d'un llibreter català*. Barcelona: Llibreria Catalònia, 1935. LXVII, 581 p.

Passarell, Jaume. *Llibre de llibreterers de vell i de bibliòfils barcelonins d'abans i d'ara*. Barcelona: Editorial Millà, 1949. 174 p.

Planes i Albets, R. "El control de l'exportació de béns culturals (1922-1937)". *Arxius: butlletí del Servei d'Arxius*. Núm. 12 (hivern 1996), p. 3-4.

Rendell, Kenneth W. *History Comes to Life: collecting historical letters and documents*. Norman, Oklahoma: University of Oklahoma Press, 1995. 279 p.

Rodríguez Porrero, Claudio. "Autógrafos y manuscritos". *Papyrus: revista de bibliofilia*. Núm. 1 (1936), p. 31-37.

Rubió, Jordi. "El donatiu Sagarra a la Biblioteca de Catalunya". *D'ací d'allà*. Vol. IV. Núm. 11 (novembre 1919), p. 1015-1018.

Sáez, Emilio; Sáez, Carlos. *El fondo español del Archivo de la Academia de las Ciencias de San Petersburgo*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá de Henares, 1993. (Ensayos y documentos; 17). 253 p.

[Savall]. "Formació del preu a la llibreria antiquària". A: *Estamperia i Llibreria Antiga de la Vídua Serra 1766-1969. La Llibreria del Sol i de la Lluna. Catàleg 1978-1979*, Barcelona, 1979, p. 10-11.

Uden, Grant. *Understanding book-collecting*. Suffolk: Antique Collectors' Club, 1997. 279 p.